

'De Nationaal-Socialistische Beweging schrijft de volgende prijsvraag uit: hoe komen wij er levend af? Hoofdprijs (beschikbaar gesteld door de afd. Fraude van de Nederlandse Volksdienst): een officieel Joods persoonsbewijs. Tweede prijs: een gereserveerde plaats op een der snelle terugtrekkende *Wehrmacht*-wagens, eindpunt puinhoop Berlijn.'

★

Wat moest er allemaal clandestien verricht worden voordat een illegaal blad zijn lezers bereikte?

De redacties (die in de regel tevens de centrale leiding vormden) waren als regel klein – er hoefde tenslotte voor een blad dat in een beperkt aantal nogal kleine pagina's eens per maand of per veertien dagen verscheen, niet zoveel geschreven te worden. Een blad als *De Oranjekrant* werd door één man geredigeerd, Johan Doorn: in beginsel schreef hij dus alle artikelen. Redacteuren waren evenwel tegelijkertijd nieuwsvergaarders; zij moesten door clandestiene contacten achter al datgene zien te komen wat de dagbladers verzweeg of wat haar zelfs onbekend was. Verbindingen met officiële instanties werden daarbij steeds belangrijker – welnu, er werd met name van '43 af veel uit de departementale wereld vernomen. Eerder gaven wij al weer dat een ambtenaar van Opvoeding, Wetenschap en Cultuurbescherming kopieën van alle brieven die van de afdeling Hoger Onderwijs uitgingen, aan de redactie van *De Geus* doorgaf; bij andere departementen geschiedde hetzelfde. Bij elk departement was een vertaalafdeling die er zorg voor droeg dat de stukken die naar het *Reichskommissariat* moesten uitgaan (daar waren uiteraard veel belangrijke stukken onder) in het Duits vertaald werden – er behoefde bij die afdeling maar één persoon te zijn die bereid was, kopieën juist van *die* stukken aan een illegaal blad door te geven, en een nieuwe bron van nuttige informatie was aangeboord. *Het Parool* en *Vrij Nederland* bezaten zulk een contact bij Binnenlandse Zaken. Diezelfde bladen slaagden er in '43 in, regelmatig kopieën te krijgen van belangrijke stukken die van het Rijksarbeidsbureau uitgingen. Ook bij de onder Hirschfeld ressorterende departementen waren verscheidene ambtenaren werkzaam die een vast contact met illegale bladen onderhielden, vooral met *Het Parool*, *Je Maintiendrai* en *Ons Volk*. De illegale bladen waren evenwel ook elkáars bron: een belangrijk bericht, in het ene illegale blad vermeld, werd steeds door andere illegale bladen overgenomen. Wat aan commentaren over het oorlogsverloop in de illegale pers verscheen, was gebaseerd op hetgeen de buitenlandse radio